

Žiga Zwitter

Doktorati slovenskih študentov geografije na dunajski univerzi od leta 1900 do konca prve svetovne vojne¹

Poglavje obravnava doktorske disertacije petih slovenskih študentov geografije, ki so doktorski študij na dunajski univerzi zaključili med letoma 1902 in 1918. Josip Cerk, Viktor Peterlin, Jože Rus, Josip Srebrnič in Vinko Šarabon so spadali med redke Slovence, ki so tedaj poznali velik napredek geografske znanosti dolgega 19. stoletja. V skladu s tedanjimi usmeritvami dunajskih profesorjev so njihovi slovenski študentje v doktoratih obravnavali geografijo krasa, (historično) demogeografijo, (historično) geografijo naselij in historično kartografijo. Poglavje doktorska dela postavlja v kontekst tedanjega in sedanjega stanja raziskav, kar vodi do zaključka, da je kakovost obravnavanih doktoratov tesno povezana s tedanjim stanjem razvoja geografije in s takratno razvojno stopnjo univerzitetnega študija. Čeprav so obravnavana dela do danes večinoma presežena, so nekateri rezultati še danes poučni – in neznani.

Raziskovanje in poučevanje geografije na dunajski univerzi (Alma Mater Rudolphina), ki je prvega rednega profesorja za geografijo dobila leta 1851 in kjer je v šestdesetih letih 19. stoletja kot privatni docent za primerjalno geografijo deloval Vinko Fereri Klun, rojen v Ljubljani,² se je ravno v poznem 19. stoletju močno razvilo. V zgodovinskem razvoju geografije je bila ob koncu 19. stoletja znotraj fizične geografije daleč najmočnejša geomorfologija. Na tem področju je na dunajski univerzi od leta 1886 do 1906 deloval Albrecht Penck – slavni geomorfolog, ki je študiral v Leipzigu in Münchnu, s svojimi rezultati pa je hitro dosegel mednarodno uveljavitev dunajske fizičnogeografske šole. Od učencev je zahteval problemski

- 1 Poglavje je napisano po gradivu, ki ga je avtorju prijazno priskrbel Tone Smolej. Gradivo vključuje disertaciji Jožeta Rusa in Vinka Šarabona, vpisnice, personalne mape z doktorskimi akti in zapisnike doktorskih izpitov Josipa Cerka, Jožeta Rusa, Josipa Srebrniča, Vinka Šarabona in Viktorja Peterlina ter sočasne sezname predavanj; o virih delno Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009, str. 33, 37–38, 41–43, 45–46.
- 2 Ernst Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie an der Wiener Universität*. V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien*, let. 3 (1965), str. 55–125, tu str. 94–95, 97; Valter Bohinec: *Razvoj geografije v [sic!] Slovenih*. V: *Geografski vestnik*, let. 1 (1925), str. 1–24, tu str. 7; Avgust Pirjevec: Klun, Vinko Fereri. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 466–469.

pristop, temeljitost in razgledanost v znanstveni literaturi.³ Njegov učenec Jovan Cvijić⁴ je postavil »osnove kraške geomorfologije«,⁵ nakazal je kompleksnost kraških pojavov in procesov.⁶ Po Penckovem odhodu je stolico za fizično geografijo prevzel njegov učenec Eduard Brückner. Poleg fizičnogeografske usmeritve se je dunajska univerza razvila v pomembno središče historične geografije – predvsem po zaslugi profesorjev Wilhelma Tomascheka, ki je bil visoko usposobljen na področju geografije in zgodovine, ukvarjal se je s historično geografijo (npr. s historično topografijo Male Azije po podatkih antičnih in srednjeveških virov, predaval pa je mdr. o historični geografiji Balkana), in njegovega naslednika Eugena Oberhammerja. Oberhammer je raziskoval zahodne in orientalne pisne vire vseh obdobij od vključno antike dalje, to pa so bile hkrati tudi teme njegovih predavanj. Knjižnica mladega geografskega inštituta dunajske univerze je leta 1890 štela mdr. 2500 knjižnih enot, 5000 kartnih listov, 80 stenskih kart, 115 atlasov, 800 fotografij, 200 panoram, drugo andragoško gradivo je mdr. vključevalo 26 reliefnih kart in geološko zbirko iz 100 kosov kamnin.⁷ Študij na dunajski univerzi je torej študentom iz slovenskih dežel nudil okno v svet. Obravnavani slovenski doktorski študentje so sodili med redke Slovence, ki so pred dvajsetimi leti 20. stoletja poznali bistven napredek, ki ga je pred kratkim dosegla geografija,⁸ pri čemer pa je bilo, kot je zapisal že Valter Bohinec, za slovensko geografsko znanost v obravnavanem času med tujo literaturo značilno poznavanje nemških, slabo pa je bilo poznavanje tako zahodnoevropskih kot vzhodnoevropskih znanstvenih dosežkov, objavljenih v tamkajšnjih jezikih.⁹ Eden od razlogov, zaradi katerih se dunajski študentje niso bolje razgledali po tuji literaturi, je dejstvo, da je doktorat sledil že osnovnemu univerzitetnemu študiju,¹⁰ ob tem pa so morali nekateri šele premagati izzive nemščine. Ker je bilo aktivno obvladovanje tega jezika nujno, saj so jezikovno slabe doktorate zavrnil, je bila to

3 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100; Dejan Cigale, Darko Ogrin: Alexander Georg Supan – v Sloveniji spregledan geograf slovenskega rodu. V: *Dela* (2016), št. 45, str. 135–163, tu str. 139–142; Igor Vrišer: *Uvod v geografijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2002, str. 68.

4 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100; Ivan Gams: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004, str. 24.

5 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 68.

6 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 24.

7 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 93–100, 102, 108–109; tu gl. tudi o delu Brücknerja in Tomascheka.

8 Prim. kontekst v Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 139–144.

9 Bohinec: *Razvoj geografije*, str. 21–22.

10 Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 45, 275–276, 281–282.

11 Jezikovne napake so bile eden od razlogov, zaradi katerih sta profesorja Eugen Oberhammer in Eduard Brückner novembra 1906 zavrnila Cerkovo disertacijo (Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije).

še dodatna motivacija za skorajšnje omejevanje na nemško literaturo, namesto da bi se študentje potrudili tudi z deli v različnih zahodno in vzhodnoevropskih jezikih. Poleg tega so bila dunajska pričakovanja glede doktorskih disertacij, kot je pokazala analiza, ki jo predstavlja to poglavje, precej podobna današnjim pričakovanjem glede magistrskih del bolonjskega študija.

Kmalu po letu 1900 so na Dunaju iz geografije doktorirali Josip Cerk (študij 1901/02, 1903/04–1905/06, doktor 1907),¹² Viktor Peterlin (študij 1901/02, 1903/04–1905/06, doktor 1914),¹³ Jože Rus (študij 1910/11–1913/14, doktor 1918),¹⁴ Josip Srebrnič (študij 1896/97, 1898/1899–1900/01, doktor 1902)¹⁵ in Vinko Šarabon (študij 1900/01–1903/04, doktor 1906).¹⁶

Regionalna geografija s poudarkom na krasoslovju: disertacija Jožeta Rusa

Že od sredine 19. stoletja so v naših krajih potekala prva geološka kartiranja, odprava francoskega speleologa Édouarda-Alfreda Martela, Viljema Puticka in postojnskih jamarjev pa je leta 1893 s čolni presegla vodno jamo Pivke, s čimer so znani del Postojnske jame podaljšali za dva kilometra. Vendar pa je raziskovanje dolenskega krasa, ki je v ospredju Rusove disertacije, zaostajalo za Krasom, prek katerega so se raziskovalci vozili z Južno železnico na poti med Dunajem in Trstom.¹⁷

12 O njegovem življenju in delu, ki ga je navzlic drugačni temi doktorata raziskovalno zaznamovalo predvsem krasoslovje, gl. Josip Mal: Cerk Josip. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1925–1932, str. 76 in Bohinec: Razvoj geografije, str. 20; o študiju UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), Curriculum vitae in Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 524.

13 UAW, Nationale, Viktor Peterlin; nadaljnji podatki v Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 525.

14 O njegovem življenju in delu gl. Valter Bohinec: Rus Jože. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 171–172; o študiju UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigorosenakt, RA 4546), Curriculum vitae; UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Rus (datum promocije: 29. november 1918); Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 457, 552.

15 O njegovem življenju in delu gl. Maks Miklavčič: Srebrnič Josip. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 429–431; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), Curriculum vitae.

16 O njegovem življenju in delu gl. Silvo Kranjec: Šarabon Vinko. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 582–583; Bohinec: Razvoj geografije, str. 20; o študiju UAW, Nationale, Vinko Šarabon in Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 523.

17 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 18, 20, 22.

Regionalnogeografska disertacija Jožeta Rusa, Dolenjca, ki se je rodil v Ribnici, del gimnazije pa je obiskoval v Novem mestu,¹⁸ je domoznanski¹⁹ oz. »deželoslovni«²⁰ prikaz večjega dela doljenjskega in manjšega dela notranjskega krasa. Na Rusovo disertacijo so lahko vplivala številna predavanja, ki jih je obiskoval,²¹ mdr. predavanja iz splošne in stratigrafske geologije geologa Franza Edvarda Suessa,²² petrografskega praktikuma mineraloga Friedricha Berwertha,²³ predavanja geologov Franza Schafferja o nastanku in raziskovanju sedimentnih kamnin in Leopolda Koberja o temeljih tektonike, predavanja limnologa Johanna Müllnerja o hidrografiji celinskih voda, Brücknerjeva predavanja iz fizične geografije in ločeno o »geografskem ciklu« (najbrž ciklični razvoj reliefa) ter o domoznanstvu/deželoslovju Evrope, predavanja Norberta Krebsa o geografiji Avstro-Ogrske in Krebsove vaje o domoznanskem/deželoslovnem terenskem delu. Krebs, ki se je primerjalnega deželoslovja/domoznanstva učil pri Alfredu Hettnerju – geografu, ki ni zagovarjal determinizma –, je objavil več domoznanskih/deželoslovnih del, v habilitaciji o Istri iz leta 1907 je s tega vidika obravnaval deloma kraško pokrajino.²⁴ Poleg tega se je Rus vpisal k predavanjem iz etnologije Avstro-Ogrske etnologa Michaela Haberlandta,²⁵ v disertaciji pa odseva jo tudi predavanja o rasni biologiji antropologa Roberta Pöcha.²⁶

V oceni disertacije iz leta 1918, ki jo je napisal Brückner, z njo pa se je strinjal tudi Oberhummer, beremo, da gre za izvrstno delo, za vsekakor nadpovprečen, »zelo dragocen prispevek k domoznanstvu/deželoslovju kraških dežel,« ocenjevalec je pogrešal le karto nadmorskih višin.²⁷ S tedanjega vidika delo res lahko označimo

18 Bohinec: Rus Jože, str. 171; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigoroosenakt, RA 4546), Curriculum vitae.

19 Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 550 (Landeskunde); o vsebinah, ki jih je domoznanstvo obravnavalo, prim. Slavko Kremenšek, Ingrid Slavec Gradišnik: Domoznanstvo. V: Angelos Baš idr. (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011, str. 96–97.

20 Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 142.

21 Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal, iz UAW, Nationale, Jože Rus.

22 O njem gl. Johannes Seidl: Franz E. Suess, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

23 Prim. Berwerth, Friedrich Martin (1850–1918), Mineraloge. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

24 Prim. Bernleithner: Sechshundert Jahre Geographie, str. 103; prim. Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 67, 71–72; prim. Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 142.

25 O njem gl. Haberlandt, Michael (1860–1940), Indologe, Ethnograph und Volkskundler. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

26 O njem gl. Pöch, Rudolf (1870–1921), Anthropologe und Mediziner. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

27 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigoroosenakt, RA 4546), ocena disertacije. Karte s plastnicami namesto prejšnjega črtkanega prikaza reliefa so novost druge polovice 19. stoletja (Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 63).

kot solidno, saj je v regionalnogeografski delih – geografskih opisih avstro-ogrskih dežel – v tem času še močno prevladovala deskriptivnost; če je delo ob tem vsebovalo poskuse kompleksne razlage, je sledilo tedanjim regionalnogeografskim načelom.²⁸ Regionalnih geografij dolgega 19. stoletja ne moremo meriti z današnjimi merili, saj »se je lahko moderna regionalnogeografska metoda izoblikovala šele tedaj, ko so se postavili principi fizične geografije in ko so se razčistili pogledi na odnose med naravo in družbo.«²⁹

Podnaslov disertacije navaja, da je v nalogi poseben poudarek na kraških vodnih pojavih, saj je, kot je poudaril avtor, dotedanje poznavanje podzemnih kraških vodnih povezav večinoma temeljilo na domnevah.³⁰ Naloga poleg študija literature temelji na terenskem delu v letih 1910–1917.³¹ Znano je na primer, da so Jožeta Rusa pred prvo svetovno vojno na vrvi spustili v brezno Žiglova v Mali gori v kontekstu raziskav odtoka vode v podzemlju vzhodno od Ribniškega polja; izkazalo se je, da v tem breznu podzemna voda ni dostopna.³² Doktorand Rus se je zavedal velikega pomena korozije, čeprav je še ni povsem razumel, in obratno, vedel je, da prezračenost vode vpliva na izločanje lehnjaka ter da je odlaganje posebej močno na rastlinah.³³ Ob teh dejstvih in glede na to, da je imelo empirično raziskovanje vodnih raziskav na Kranjskem tedaj že dolgo predzgodovino – že Valvasor mdr. navaja sledenje z žaganjem³⁴ – je jasno, da je Rus v disertaciji navedel trdne dokaze vsaj za ozek izbor podzemnih vodnih povezav. Z današnjega vidika najpomembnejša je z barvanjem dokazana povezava med Rakitnico na južnem Ribniškem polju in dobrih 20 kilometrov zračne razdalje oddaljeno Šico, občasnim potokom pri Dvoru pod Žužemberkom.³⁵ Sodeč po sintetičnih kartah ta povezava v poznem 20. stoletju ob nepoznavanju Rusove disertacije ni bila

28 Ivan Gams: Geografija. V: Marjan Javornik idr. (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, *Eg–Hab*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 192–193, tu str. 192; Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 63–67.

29 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 71.

30 Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju UBW), sig. D-15104: *Das Unterkrainer Karstgebiet: Landeskundliche Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der karsthydrographischen Phänomene* (Rus, Josef), 1918, str. 21–22.

31 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigorosenakt, RA 4546), ocena disertacije in Curriculum vitae.

32 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 374.

33 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, sploh str. 132. Prim. nadgrajeno razumevanje v Gams, *Kras v Sloveniji*, str. 17–18, 65–90.

34 Žiga Zwitter: Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po *Slavi vojvodine Kranjske*. V: Janez Weiss (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 611–702, tu str. 656.

35 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 133–134.

znana.³⁶ Poleg tega se Rus sklicuje na poročilo, ki je dokazalo podzemno povezavo skozi Malo goro – med Tentero, v katero ponira Tržiščica na Ribniškem polju, in Kompoljsko jamo na obrobju Strug. Povezavo je naprej pokazal spust vode iz ortneških ribnikov po strugi Tržiščice v poletni suši, leta 1912 pa so jo dokazali še z barvanjem.³⁷ Z žaganjem so do tedaj že dokazali povezavo med Rašico pri Ponikvah in Šico na Radenskem polju, pri čemer Rus še ni pomislil na dejstvo, da Rašica v resnici ni edini vir vode Šice, pravilno pa je argumentirano sklepal, da del vode Rašice teče v Krko, ne da bi se pojavila na Radenskem polju.³⁸ Navzlic tem primerom pa večina Rusove predstavitve kraške hidrologije v disertaciji ostaja deskriptivna, pogosto temelječa na domnevah, pri čemer pa vendarle že upošteva možnost različnih smeri podzemnega pretakanja ob različnih vodostajih.³⁹

Z današnjega vidika bi Rusovo disertacijo ocenili kot vsebinsko slabo osredotočeno, predvsem deskriptivno in skoraj povsem preseženo regionalnogeografsko delo, v katerem prihaja še do neuravnoteženosti med širšim izborom tem, ki so povzete po literaturi v prvi polovici naloge, in mnogo ožjim izborom vsebin, zastopanih v drugem delu, ki deloma predstavlja izvirne rezultate. Naloga se konča brez sklepa, ki bi lahko bistveno nadgradil regionalnogeografsko obravnavo. V delu je nekaj vsebinskih napak, ki jih tedanja ocenjevalca nista opazila.⁴⁰

Rusova disertacija je še uporabna za bralca, ki v njej išče raznovrstne vsebinske drobce o funkcioniranju pokrajine dela Notranjske in Dolenjske z Belo krajino na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Uporabnost bomo ilustrirali na okoljskozgodovinskem primeru poplavne nevarnosti in človeškega prilagajanja poplavam, kar je v

36 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 312; Andrej Kranjc: *Kraške vode*. V: Jerneja Fridl idr. (ur.): *Geografski atlas Slovenije: država v prostoru in času*. Ljubljana: DZS, 1998, str. 92–93, tu str. 93.

37 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 109. Povezava je današnjemu krasoslovju znana (Gams, *Kras v Sloveniji*, 369); o legi ortneških ribnikov gl. Teja Hočevar: *Gospodstvo Ortnek*. Velike Lašče: samozaložba, 2015, str. 87–90; lokalizacija v porečje Tržiščice s pomočjo *Atlasa okolja – Prostorske enote – Zemljiški kataster*. Splet.

38 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 123; prim. Gams, *Kras v Sloveniji*, str. 312, 366–367, 392.

39 Npr. UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 95, 98, 106, 117, 121, 132.

40 Na omejenem prostoru opozarjam le na historične podatke o zamejitvi regije, saj so ti za regionalnogeografsko delo posebej pomembni: sporna je trditev, da se obravnavano ozemlje – kras Dolenjskega podolja z obrobjem, Novomeški kras in Bela krajina, Ribniško, Kočevsko in Zahodna Suha krajina, ozemlje med Ljubljanskim barjem in Ribnico ter del Notranjskega podolja (regionalizacija po Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 462; gl. tudi str. 21 in 249) – skoraj ujema s srednjeveško Slovensko marko – tj. z Marko, Grofijo v Marki in Metliki. Grofija v Marki in Metliki je zavzemala večino vzhodnega dela obravnavanega ozemlja, ne pa njegovega zahodnega dela. Manj usodna je denimo napačna trditev, da je zahodna meja četrti Srednja Kranjska od Ljubljanskega barja na jug potekala po dolini Iške (UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 1–3; prim. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 68–69, 74, 88–89, 98, 112).

tistih primerih, kjer je povratna doba poplav dolga, hkrati pa je posegi v vodotoke niso odpravili, relevantno tudi za poznavanje poplavno ogroženih območij danes. V obravnavi Retja pri Loškem Potoku v monografiji *Kras v Sloveniji v prostoru in času* Ivana Gamsa ob vključitvi historičnega podatka, ki bi ga prineslo poznavanje Rusove disertacije, ne bi bilo trditve: »V severozahodnem koncu [Dragarske doline] je uvala Retje /.../. Trditev, da je ta uvala trajno suha in da je zato na njenem dnu lahko nastala vas, je ovrгла voda, ki je l. 1998 zalila obrobna poslopja.«⁴¹ Rus je o kotanji Retje zapisal, da »je sicer suha, le ob obilnejših deževjih voda v njej naraste v plitvo jezero.«⁴²

V naslednjih dveh primerih Rusovi podatki prispevajo k poznavanju delovanja pokrajine z vidika dolgoročne poplavne ogroženosti. Malo pred začetkom množičnega opuščanja vodnih mlinov iz Rusove disertacije izvemo, da je potok Rakitnica na južnem Ribniškem polju pogosto poplavljal – ob najvišjih poplavah je mline zalil do strehe in še više.⁴³ Primer je zanimiv, ker ga je mogoče neposredno primerjati z razmerami v 17. stoletju, ko je narasla Rakitnica prav tako poplavljala obrate z vodnimi pogoni. Gre torej za posledico zgostitve obratov z vodnimi pogoni ob redkih površinskih vodotokih na krasu,⁴⁴ zaradi česar so navzlic poplavni ogroženosti mline tam obnavljali in vzdrževali v večstoletnem časovnem loku.

Na Radenskem polju pa Rus dokumentira, da so manjši del dna v zgodnjem 20. stoletju (še vedno) uporabljali kot njive, ki so jih ogrožale pogoste poplave.⁴⁵ Tudi v tem primeru gre za poplavni nevarnosti dolgoročno slabo prilagojeno pokrajino, saj je dejstvo, da so poplave na žitnih njivah prebivalcev (Velike) Račne pogosto povzročale škodo, dokumentirano že sredi 16. in sredi 18. stoletja. Razlog, zaradi katerega precej njiv stoletja niso umaknili na poplavno varne lege, so značilnosti tamkajšnjega krasa in dejstvo, da prebivalci Velike Račne, razen na dnu Radenskega polja, niso posedovali ozemlja, kjer bi bilo mogoče urediti obsežne njive.⁴⁶

41 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 322.

42 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 94. Rusova trditev sicer ni izvirna, ampak povzeta po predstavitvi kočevskega okrajnega glavarstva iz leta 1887.

Z vidika zgodovine poplav na Ribniškem polju pa so uporabni Rusovi podatki o dvometrski poplavi na severnem Ribniškem polju januarja 1917, ki so mdr. zaselek Zapuže pri Ribnici za štiri dni skoraj odrezale od cestnih povezav (prav tam, str. 108–109).

43 Prav tam, str. 110.

44 Zwitter: *Okolje na Kranjskem v 17. stoletju*, str. 643.

45 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 124.

46 Žiga Zwitter: *Historično prilagajanje ekstremnim okoljskim situacijam na Slovenskem s poudarkom na 16. in 17. stoletju: z nauki za prihodnost*. V: Barbara Lampič in Darko Ogrin (ur.): *Ljudje in okoljske spremembe skozi čas*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, v tisku.

Historična geografija

Družbena geografija se je v 19. stoletju razvijala mnogo počasneje od fizične. Enega vodilnih družbenih geografov poznega 19. stoletja, Friedricha Ratzla, ki je »položil temelje marsikateremu sodobnemu družbenogeografskemu pogledu ali vsaj pripravil gradivo zanj«, so bremenili deterministični pogledi, torej »precenjevanje prirodnega okolja za družbeni razvoj«. Temu so nasprotovali njegovi sodobniki posibilisti, predvsem Paul Vidal de La Blache s sodelavci, ki so poudarjali, da si družba »okolje prilagaja, podreja in ga celo preoblikuje,« »[n]arava je le bogat rezervoar najrazličnejših možnosti, ki jih ljudje glede na svojo sposobnost izkoriščajo«, pri čemer so »preveč poudarjali način življenja ('g'énre de vie') v različnih okoljih«, premalo pa »dejanske 'socialne' razmere« in »zakovitosti družbenega razvoja«. ⁴⁷

Historična demografija – disertacija Vinka Šarabona

Sklepamo lahko, da je bila ta disertacija delno pod vplivom predavanj Roberta Siegerja o občji antropogeografiji in Penckovih predavanj o geografiji Evrope. Penck je bil tudi mentor Šarabonove disertacije. ⁴⁸ Naloga vsebuje z veliko truda zbrane in s sklici na dela, iz katerih črpa, opremljene, precej obsežne demografsko statistične podatke na ravni držav, pogosto z desetletnimi presledki ⁴⁹ – še preden je npr. leta 1908 izšlo Sundbärgovo delo *Aperçus statistiques internationaux*, na katerega se je še leta 2000 delno skliceval historični demograf Massimo Livi Bacci. ⁵⁰ Njuni podatki se deloma razlikujejo – medtem ko je Šarabon prebivalstvo Evrope leta 1800 ocenil na 178 milijonov, Livi Bacci računa s 188 milijoni. ⁵¹ Zbrani podatki so Šarabonu omogočili npr. izračun projekcije, da bi se število prebivalstva Evrope okoli leta 2000 povzpelo na okoli 900 milijonov, ko bi se v vsem 20. stoletju

47 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 70–71.

48 Mentorstvo: UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1949 (Rigorosenakt, RA 1949), Curriculum vitae. Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal: UAW, Nationale, Vinko Šarabon; prim. Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100–101 in *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1902*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1902, str. 43.

49 V disertaciji navaja tudi članka Alexandra Supana o migracijah v velikih zahodnoevropskih državah in o popisu prebivalstva na Ogrskem (UBW, sig. D-13409: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert* (Šarabon, Vinzenz), 1905, mdr. str. VI, XII, 83–85). Supan je bil eden najboljših poznavalcev tedanje geografske literature v svetovnem merilu, sočasna slovenska geografija pa je njegova dela presenetljivo slabo poznala (prim. Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 144–156).

50 Massimo Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*. Ljubljana: *cf., 2005, 166–167.

51 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 3–5; Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, 157.

nadaljevala povprečna stopnja rasti števila prebivalstva iz vsega 19. stoletja;⁵² zaradi številnih sprememb, procesov in dogodkov, ki so bili na pragu 20. stoletja večinoma nepredvidljivi, je pravilna številka okoli 730 milijonov.⁵³ Osrednji rezultati Šarabonove disertacije so, da se je število evropskega prebivalstva v 19. stoletju več kot podvojilo. Ob tem se je prebivalstveno težišče⁵⁴ Evrope med letoma 1800 in 1900 postopoma premaknilo iz bližine Regensburga v bližino Prage. Zaradi demografskih sprememb je v Evropi tekom 19. stoletja prevladalo germansko govoreče prebivalstvo, slovansko govoreče prebivalstvo se je povzpelo na drugo mesto, število govorcev romanskih jezikov pa je zdrsnilo s prvega na tretje mesto; pri tem je Šarabon upošteval statistične podatke o deležih govorcev posameznih jezikovnih skupin v posameznih državah. Hkrati je upadel delež katolikov, za približno toliko pa je narasel skupni delež protestantov in pravoslavnikov.⁵⁵ Rezultati so zanimivi in že v zgodnjem 20. stoletju so začeli v Franciji, v strahu pred močno Nemčijo, »govoriti o konkretnih ukrepih za povečanje števila rojstev.«⁵⁶

Naloga je zadostovala za disertacijo po tedanjih standardih, vendar je Penck poudaril, da je v besedilu navzlic obsežnemu kvantitativnemu gradivu premalo razlag in preveč opisovanja.⁵⁷ Šarabon se je z razlagami sicer ponekod potrudil. Pri obravnavi Francije je počasno rast števila prebivalstva v 19. stoletju na podlagi literature pravilno v veliki meri pripisal zelo zgodaj splošno razširjenemu zaveznemu omejevanju števila rojstev s strani zakoncev, kar se je tekom 19. stoletja še stopnjevalo. V disertaciji je tudi navedel oba ključna vzroka, ki sta verjetno privedla do te spremembe vedënja francoskih zakoncev – nevarnost pretirane delitve zemljiških posesti in širša sprememba kulturno-moralnih načel.⁵⁸ V splošnem pa je predstavitev sklopa kompleksnih razlogov za demografski prehod v tej disertaciji res močno pomanjkljiva.⁵⁹ Denimo, pri obravnavi Irske je Šarabon prikazal silen upad števila prebivalstva (leta 1841 8.175.000, leta 1851 6.552.000, leta 1901 pa 4.456.546), vendar je kot razloge navedel le: »Ta upad moramo pripisati, kot

52 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 7.

53 Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, sploh str. 13, 195, 203–233.

54 Šarabon ga je opredelil kot presečišče poldnevnik in vzporednika, ki Evropo po številu prebivalstva delita na četrtine; za izračun je upošteval demografske podatke ne le na državni ravni, ampak na ravni upravnih regij, na katere so se države delile.

55 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 5–6, 45–122.

56 Prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 166, 215 (citat), 216–218, 225.

57 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1949 (Rigorosenakt, RA 1949), ocena disertacije.

58 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 30–33, 45; prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 166–168, 171–173, 188–194.

59 Prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 157–201.

rečeno, izseljevanju, ki se je začelo predvsem od štiridesetih let, in sicer kot posledica neugodnih gospodarskih in drugih razmer.«⁶⁰ Izjemen potek demografske zgodovine Irske bi zahteval kompleksnejšo razlago. Massimo Livi Bacci z današnjim védenjem, ki združuje tako vsebine, ki bi jih Šarabon že lahko poznal, kot mlajša odkritja, pojasnjuje:

Med začetkom 17. stoletja in popisom leta 1841 se je prebivalstvo otoka potrojilo; tega leta so na Irskem našeli 8,2 milijona ljudi, ki so se prehranjevali pretežno s krompirjem. Že v prejšn[j]ih desetletjih so se kazala znamenja preobljudenosti, saj so se ljudje poročali pozneje in se tudi zmerno izseljevali. Vendar demografska upočasnitev ni onemogočila katastrofe, ko je uničujoča bolezen leta 1845 prizadelala pridelek krompirja, leta 1846 pa ga popolnoma uničila. Zima leta 1846–1847 je prinesla bedo in lakoto, emigracijo in tifus; ocenjujejo, da je velika lakota terjala med 1,1 in 1,5 milijona več mrtvih kot sicer. Kriza je odprla vrata množičnemu izseljevanju, tako da je med letoma 1847 in 1854 otok zapustilo povprečno 200.000 ljudi na leto. Posledice te krize, ki je bila nemara najhujša, kar jih poznamo v evropski zgodovini, so se pokazale na dolgi rok; ne samo z dolgotrajnim izseljevanjem, ampak tudi s spremembo demografskega režima, z zvišanjem starosti ob sklenitvi zakonske zveze in števila neporočenih. Leta 1901 je bilo na otoku 4,5 milijona ljudi, kar je skoraj polovica manj kot pred veliko lakoto.⁶¹

Historična geografija poselitve – disertacija Josipa Srebrniča

Josip Srebrnič je v disertaciji, ki sta jo v ocenah pohvalila Albrecht Penck ter zgodovinar in filolog Konstantin Jireček,⁶² obravnaval zgodovino poselitve hrvaško-slavonskega ozemlja med Savo in Dravo.⁶³ Na disertacijo je verjetno vplival predmet Balkanski polotok v vseh geografskih ozirih, ki ga je poslušal pri historigem geografu Wilhelmu Tomascheku.⁶⁴ Delno so na Srebrniča verjetno vplivala mdr.

60 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 9, 11.

61 Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 175.

62 O njem gl. Jireček, Josef Konstantin (1854–1918), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

63 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), oceni disertacije.

64 Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal, iz UAW, Nationale, Josip Srebrnič (analiziral sem vpisnice za 2.–6. in 8. semester, tistih za 1. in 7. semester nisem prejel).

predavanja slavista Vatroslava Jagića⁶⁵ o etnografiji Vzhodnih in Južnih Slovanov ter zgodovinarja Josefa Hirna⁶⁶ o zgodovini 17. stoletja po Westfalskem miru, v življenjepisu pa sporoča, da se je na Dunaju seznanil tudi z Ratzlovo Antropogeografijo in z Ratzlovo Politično geografijo.⁶⁷ Srebrnič je na podlagi analize objav pisnih virov – mdr. kart, ki jih je hranil geografski inštitut dunajske univerze – primerjal štiri po dve stoletji oddaljene časovne preseke – zgodnje 14., zgodnje 16., zgodnje 18. stoletje in svojo sodobnost. Tako je kot prvi dokazal, da večje sklenjene, deloma obcestne vasi na vzhodu ozemlja med Savo in Dravo niso tip poselitve z mnogostoletno kontinuiteto, ampak so rezultat mlajših zgodovinskih procesov. Kot je zapisal Penck, iz disertacije sledi, da so večje vasi na vzhodu zrasle v sklopu obnove in ustanavljanja novih naselij, potem ko so spopadi in vojne z osmanskim imperijem opustošili prejšnjo poselitev.⁶⁸ Srebrniča je torej zgodovinska analiza vodila v rezultat, ki ni determinističen. Medtem ko so obcestni tlorisi vasi severno od Save v Panonski nižini res nastali šele od 18. stoletja dalje,⁶⁹ danes vemo, da je to rezultat kompleksne, zelo dinamične družbeno-gospodarsko-politične zgodovine tega ozemlja, ne le vojnih pustošenj in sledečih obnov.⁷⁰

Zgodovina kartografije – disertaciji Josipa Cerka in Viktorja Peterlina

Josip Cerk in Viktor Peterlin sta v disertacijah obravnavala zgodovino kartografije – Peterlin kartografske prikaze »srbohrvaških dežel« od Ptolemaja do 16. stoletja, Cerk pa razvoj kartografije Balkana od Ptolemaja do leta 1730.⁷¹ Na disertaciji so močno vplivala Oberhammerjeva predavanja – oba sta pri njem poslušala

65 O njem gl. Jagić, Vatroslav. V: *Hrvatska enciklopedija*. Splet.

66 O njem gl. Hirn, Josef (1848–1917), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

67 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), Curriculum vitae; o navedenih Ratzlovih delih gl. Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 70 in Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 141.

68 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), oceni disertacije.

69 Marija Kocić: *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu. Osmanski period XV–XIX vek*. Beograd: HESPERIAedu, Filozofski fakultet, 2010, str. 71.

70 Neven Budak: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 104–117; Željko Holjevac: *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku*. V: Neven Budak (ur.): *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 6–107, tu str. 53–62, 71–72, 77–80, 98; o objektivnem pisanju o habsburško-osmanskih spopadih in njihovih posledicah prim. Oliver Jens Schmitt: Introduction: The Ottoman Conquest of the Balkans. Research Questions and Interpretations. V: Oliver Jens Schmitt (ur.), *The Ottoman Conquest of the Balkans. Interpretations and Research Debates*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2016, str. 7–45.

71 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3952 (Rigorosenakt, RA 3952), ocena disertacije.

Zgodovino zemljepisa in geografskih odkritij, Historično geografijo Srednje Evrope, predmet Grčija in Turčija s posebnim ozirom na historično geografijo, pri njem sta vpisala tudi vaje iz historične kartografije. Poleg geografskih so jima pri delu na disertacijah koristila predavanja na inštitutu za zgodovino: oba sta obiskovala Zgodovino Evrope v obdobju reformacije pri Augustu Fournierju,⁷² Peterlin je vpisal še Fournierjevo Zgodovino Evrope v obdobju renesanse in Dobo Maksimilijana I. pri Josefu Hirnu, Cerku pa je utegnila pri disertaciji koristiti mdr. tudi izbira rimske zgodovine pri Wilhelmu Kubitscheku (strokovnjaku za antično geografijo),⁷³ treh predmetov pri Oswaldu Redlichu⁷⁴ (Srednji vek; Historična kronologija srednjega in novega veka; Prehod iz srednjega v novi vek), Zgodovine Evrope v obdobju protireformacije pri Fournierju in zgodovine 18. stoletja pri Hirnu.⁷⁵

V Peterlinovi disertaciji je eden od pomembnih vsebinskih poudarkov namenjen obravnavi rimskih cest v Dinarskem gorstvu na podlagi *Tabule Peutingeriane*,⁷⁶ okoli leta 1200 izdelanega prerisa karte, ki mdr. vključuje na stotine antičnih imen naselij, oddaljenost med njimi po cestah in imena ljudstev, od Britanije in Španije do Indije. Vsi podatki na tej karti ne prikazujejo iste časovne situacije – na njej so, denimo, tako leta 79 zasuti Pompeji kot okoli leta 330 ustanovljeni Konstantinopol.⁷⁷ V obravnavanih disertacijah ne gre za prvo znanstveno soočenje s *Tabulo Peutingeriano* s strani Kranjcev – študiral jo je že Valentin Vodnik, ki je leta 1809 prerisal objavo tega zemljevida iz leta 1753, nato pa je leta 1815 reprodukcijo, objavljeno leta 1753, analitično primerjal z različico iz okoli leta 1200, shranjeno na Dunaju, in v objavi iz leta 1753 našel 77 napak. Vodnikove korekture je na Bavarskem Konrad Mannert upošteval pri novi objavi *Tabule Peutingeriane* leta 1824.⁷⁸ Šele na pragu 21. stoletja so raziskave *Tabule Peutingeriane* v širšem kontekstu

72 O njem gl. Fournier, August (1850–1920), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

73 O njem gl. Kubitschek Wilhelm (1858–1936), Althistoriker, Epigraphiker und Numismatiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

74 O njem gl. Katharina Kniefacz: Oswald Redlich, Prof. Dr. phil. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

75 Podatki o predavanjih, h katerim sta se vpisala Cerk in Peterlin, iz UAW, Nationale, Josip Cerk; UAW, Nationale, Viktor Peterlin; prim. *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1906*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1906, str. 46.

76 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3952 (Rigorozenakt, RA 3952), ocena disertacije.

77 Emily Albu: Rethinking the Peutinger Map. V: Richard J.A. Talbert, Richard W. Unger (ur.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden, Boston: Brill, 2008, str. 111–119, tu str. 111; Ulrich Fellmeth: *Tabula Peutingeriana*. V: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (ur.): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Bd. 11: *Sam–Tal*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2001, str. 1198.

78 Marjeta Šašel Kos: Valentin Vodnik and Roman Antiquities in the Time of Napoleon. V: *Antichità Alt Adriatiche*, let. 64 (2007), str. 405–430, tu str. 417.

dodatnih virov napredovale do te mere, da je postalo jasno, da original, na osnovi katerega je bila okoli leta 1200 izdelana najstarejša ohranjena kopija, najverjetneje ni bil namenjen praktični uporabi s strani popotnikov, ampak je šlo za razkazovanje moči imperija. Emily Albu na osnovi delnih dokazov sklepa celo, da je bila kartografska predloga *Tabule Peutingeriane* morda izdelana šele v zgodnjem srednjem veku, v času karolinške renesanse. Izdelava zemljevida z antičnimi imeni, verjetno temelječimi na ohranjenih antičnih itinerarjih, bi v tem primeru služila imperialnim interesom karolinških vladarjev (kot rimskih cesarjev).⁷⁹ Tovrstni rezultati bistveno vplivajo na zmožnost korektno interpretacije historičnih kart, ki je danes bistveno boljša kot v Peterlinovem času.

Velike izzive so za doktoranda predstavljale tudi mlajše karte. Med najmlajšimi, ki jih je uporabil Cerk, je bila gotovo Öbschelwizova karta ozemlja severne Srbije južno od Donave in Save, ki so ga Habsburžani pridobili z mirom v Požarevcu leta 1718⁸⁰ kot rezultat vojne z Osmanskim imperijem v letih 1716–1718; na karti je tudi bližnje osmansko ozemlje.⁸¹ Öbschelwizova karta je bila dunajskim zgodovinarjem in geografom v splošnem znana že od leta 1889, ko je bila objavljena, vendar je bilo še ob pripravi izdaje, objavljene leta 1948, treba razrešiti številne izzive lokalizacij toponimov krajev, ki so na karti napačno prostorsko umeščeni, in tistih, ki so bodisi izginili, a se je spomin nanje v nekaterih primerih ohranil v ledinskih imenih, bodisi so se združili z bližnjim naseljem.⁸² Profesor Eugen Oberhummer, ki je bil sam avtor del o Ptolemajevi geografiji, o kartah habsburškega ozemlja v času renesanse in o avstrijski kartografiji v času Karla VI.,⁸³ je ocenil, da je Cerku vsebinsko jedro naloge – analiza posameznih kart, ki so jih hranili na Dunaju – dobro uspelo, da so bili rezultati deloma izvirni. Predstavitev kart Balkana v dolgem časovnem loku v kontekstu tedanjega védenja sicer ni bila brez pomanjkljivosti; zato in zaradi uredniško-jezikovnih pomanjkljivosti sta profesorja Oberhummer in Brückner Cerkovo disertacijo sprva zavrnila, ko pa jo je v vseh navedenih vidikih izpopolnil, sta jo sprejela.⁸⁴ Ob tem se moramo zavedati,

79 Albu: Rethinking the Peutinger Map, str. 111–119.

80 Kartografski prikaz spremembe meje gl. npr. v *Slovenskem zgodovinskem atlasu*. Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 119.

81 O vojni in poteku razmejitve po miru v Požarevcu leta 1718 gl. Dušan Pantelić: Popis pograničnih nahija Srbije posle požarevačkoga mira. [Spremna študija]. V: *Spomenik [Srpske akademije nauka]* (1948), št. 96 = drugi razred 75, str. 5–16, tu str. 5–10.

82 Prav tam, str. 8, 10, 12, 14–16.

83 Bernleithner: Sechshundert Jahre Geographie, str. 109.

84 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije: 9. november 1906 ter pripisa decembra 1906 in junija 1907.

da je analiza tako obsežnega časovnega loka nujno vodila v omejen čas, ki je bil na voljo za posamezno karto. Drugačni nasveti mentorja, ki bi raje vodili v ožji naslov naloge, bi lahko omogočili, da bi bile analize še bolj poglobljene, v kontekstu številnih drugih sočasnih virov, kar bi Cerкови disertaciji dalo trajno vrednost. Tako ne preseneča, da npr. pri obravnavi Öbschelwizeve karte, kot vse kaže, Cerk ni dosegel pomembnega napredka. Dušan Pantelić, zgodovinar, dve leti starejši od Cerka, ki je prav tako doktoriral na Dunaju, nato pa več mesecev v letih 1908–1910 in vse šolsko leto 1912/13 spet delal v dunajskih arhivih in knjižnicah, kjer mu je bila Cerkova disertacija dostopna, leta 1936 in 1948 pa je na podlagi dunajskih raziskav objavil več habsburških kart srbskega ozemlja iz 18. stoletja,⁸⁵ se npr. v svoji spremni študiji k objavi dveh virov iz leta 1718 – popisov obmejnih delov habsburške severne Srbije in (vnovične objave) Öbschelwizove karte – nikjer ne sklicuje na Cerkove rezultate.⁸⁶ Podrobna analiza je pokazala, da na karti manjka manjši delež obstoječih naselij ozemlja, ki ga karta prikazuje.⁸⁷

Sklep

Kakovost disertacij slovenskih geografov na Dunaju ob koncu dolgega 19. stoletja je tesno povezana s tedanjim stanjem razvoja geografije in univerzitetnega študija. Čeprav so obravnavane disertacije danes večinoma presežene, je v njih še mogoče najti uporabne drobne podatke, ki so zanimivi tako za geografske kot za zgodovinske raziskave – ne le kot vir za zgodovino znanosti in univerzitetnega študija.

85 Mile Stanić: Pantelić Dušan. V: Sima Ćirković, Rade Mihaljčić (ur.): *Enciklopedija srpske historiografije*. Beograd: Knowledge, 1997, str. 558.

86 Pantelić: Popis pograničnih nahija, str. 5–16.

87 Prav tam, str. 12, 16. Navzlic temu Pantelićevemu rezultatu še danes naletimo na ne dovolj kritično uporabo Öbschelwizeve karte. Tako je ugledni srbski zgodovinar Sima Ćirković v *Srbski zgodovini* neprevidno ilustriral opustelost obravnavnega ozemlja z nekomentiranim statističnim podatkom: »[N]a 644 naseljenih vasi je prišlo 386 opustelih« (Ćirković, Sima M.: *Srbska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 142). Podatek je seštevek iz različnih nepopolnih virov, vključuje pa tudi nekorrigirane podatke z Öbschelwizeve karte (prim. Pantelić: Popis pograničnih nahija, str. 10–12).

Seznam virov in literature

Viri

Arhivski viri:

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Cerk, Josip; Peterlin, Viktor; Rus, Jože; Srebrnič, Josip; Šarabon, Vinko.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 1449 (RA 1449: Josef Srebrnič), št. 1949 (RA 1949: Vinzenz Šarabon), št. 2178 (RA 2178: Josef Cerk), št. 3952 (RA 3952: Viktor Peterlin), št. 4546 (RA 4546: Josef Rus).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Rus, Josef.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

disertaciji obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13409: Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert (Šarabon, Vinzenz).

sig. D-15104: Das Unterkrainer Karstgebiet: Landeskundliche Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der karsthydrographischen Phänomene (Rus, Josef).

Natisnjena vira:

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1902. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1902.

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1906. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1906.

Spletni viri in spletna literatura

Atlas okolja – Prostorske enote – Zemljiški kataster. <http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso>. (30. 11. 2018.)

Berwerth, Friedrich Martin (1850–1918), Mineraloge. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_B/Berwerth_Friedrich-Martin_1850_1918.xml>. (8. 12. 2018.)

Fournier, August (1850–1920), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_F/Fournier_August_1850_1920.xml>. (8. 12. 2018.)

Haberlandt, Michael (1860–1940), Indologe, Ethnograph und Volkskundler. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Haberlandt_Michael_1860_1940.xml>. (8. 12. 2018.)

Hirn, Josef (1848–1917), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Hirn_Josef_1848_1917.xml>. (8. 12. 2018.)

Jagić, Vatroslav. V: *Hrvatska enciklopedija*. <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28503>>. (9. 12. 2018.)

- Jireček, Josef Konstantin (1854–1918), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_J/Jirecek_Josef-Konstantin_1854_1918.xml>. (8. 12. 2018.)
- Kniefacz, Katharina: Oswald Redlich, Prof. Dr. phil. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien* <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/oswald-redlich-prof-dr-phil>>. (8. 12. 2018.)
- Kubitschek Wilhelm (1858–1936), Althistoriker, Epigraphiker und Numismatiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Kubitschek_Wilhelm_1858_1936.xml>. (8. 12. 2018.)
- Pöch, Rudolf (1870–1921), Anthropologe und Mediziner. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_P/Poech_Rudolf_1870_1921.xml?frames=yes>. (8. 12. 2018.)
- Seidl, Johannes: Franz E. Suess, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/franz-e-suess-prof-dr>>. (8. 12. 2018.)

Natisnjena literatura

- Albu, Emily: Rethinking the Peutinger Map. V: Richard J.A. Talbert, Richard W. Unger (ur.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden, Boston: Brill, 2008, str. 111–119.
- Bernleithner, Ernst: Sechshundert Jahre Geographie an der Wiener Universität. V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien*, let. 3 (1965), str. 55–125.
- Bohinec, Valter: Razvoj geografije v [sic!] Slovincih. V: *Geografski vestnik*, let. 1 (1925), str. 1–24.
- Bohinec, Valter: Rus Jože. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 171–172.
- Budak, Neven: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007.
- Cigale, Dejan, Ogrin, Darko: Alexander Georg Supan – v Sloveniji spregledan geograf slovenskega rodu. V: *Dela* (2016), št. 45, str. 135–163.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009.
- Čirković, Sima M.: *Srbska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
- Fellmeth, Ulrich: Tabula Peutingeriana. V: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (ur.): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Bd. 11: *Sam–Tal*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2001, str. 1198.
- Gams, Ivan: Geografija. V: Marjan Javornik idr. (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, *Eg–Hab*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 192–193.
- Gams, Ivan: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.
- Hočevar, Teja: *Gospodstvo Ortnek*. Velike Lašče: samozaložba, 2015.
- Holjevac, Željko: Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku. V: Neven Budak (ur.): *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 6–107.

- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012.
- Kocić, Marija: *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu. Osmanski period XV–XIX vek*. Beograd: HESPERIAeud, Filozofski fakultet, 2010.
- Kranjc, Andrej: Kraške vode. V: Jerneja Fridl idr. (ur.): *Geografski atlas Slovenije: država v prostoru in času*. Ljubljana: DZS, 1998, str. 92–93.
- Kranjec, Silvo: Šarabon Vinko. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 582–583.
- Kremenšek, Slavko, Slavec Gradišnik, Ingrid: Domoznanstvo. V: Angelos Baš idr. (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011, str. 96–97.
- Livi Bacci, Massimo: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*. Ljubljana: *cf., 2005.
- Mal, Josip: Cerkljanski Josip. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 76.
- Miklavčič, Maks: Srebrnič Josip. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 429–431.
- Pantelić, Dušan: Popis pograničnih nahija Srbije posle požarevačkoga mira. [Spremna študija]. V: *Spomenik [Srpske akademije nauka]* (1948), št. 96 = drugi razred 75, str. 5–16.
- Pirjevec, Avgust: Klun, Vinko Fereri. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 466–469.
- Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Schmitt, Oliver Jens: Introduction: The Ottoman Conquest of the Balkans. Research Questions and Interpretations. V: Oliver Jens Schmitt (ur.), *The Ottoman Conquest of the Balkans. Interpretations and Research Debates*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2016, str. 7–45.
- Stanić, Mile: Pantelić Dušan. V: Sima Ćirković, Rade Mihaljčić (ur.): *Enciklopedija srpske historiografije*. Beograd: Knowledge, 1997, str. 558.
- Šašel Kos, Marjeta: Valentin Vodnik and Roman Antiquities in the Time of Napoleon. V: *Antichità Altoadriatiche*, let. 64 (2007), str. 405–430.
- Vrišer, Igor: *Uvod v geografijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2002.
- Zwitter, Žiga: Historično prilagajanje ekstremnim okoljskim situacijam na Slovenskem s poudarkom na 16. in 17. stoletju: z nauki za prihodnost. V: Barbara Lampič in Darko Ogrin (ur.): *Ljudje in okoljske spremembe skozi čas*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, v tisku.
- Zwitter, Žiga: Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po *Slavi vojvodine Kranjske*. V: Janez Weiss (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 611–702.